

статус суддів : закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 23.09.2018).
3. Степанюк Р. Л., Степанюк Д. Р. Нормативно-правовий зміст доступу до суду та обов'язковості судових рішень як засади кримінального провадження. *The Journal of Eastern European Law = Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 51. С. 51–58.

Одержано 19.10.2018

УДК 343.98

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>;

Сергій Павлович ЛАПТА,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5401-5086>

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Процеси глобалізації, які притаманні розвитку сучасного світу, зумовлюють потребу пошуку шляхів взаємної інтеграції одержаних знань у різних галузях. Однією з таких глобальних наук, розуміння якої дещо відрізняється у різних державах, є криміналістика. Історично склалось так, що в Україні вона побудована на радянському фундаменті і в сучасних умовах стає все менш спроможною задовольняти потреби органів правопорядку в розробленні дієвих засобів, прийомів і методів доказування в кримінальному провадженні. Не дивлячись на тривалі дискусії та сприйняття більшістю науковців таких перспективних шляхів удосконалення положень криміналістичної науки, як впровадження інновацій у галузі криміналістичної техніки та судової експертизи, створення рекомендацій для судового провадження та для здійснення професійного захисту від кримінального переслідування, застосування криміналістичних рекомендацій в адміністративному, цивільному та господарському судочинстві тощо, слід визнати, що усталені уявлення про природу і систему даної науки фактично гальмують ці та інші напрями її розвитку.

На нашу думку, однією з причин сьогодинішнього кризового стану криміналістики в Україні є домінування застарілих теоретичних положень, розроблених ще за радянських часів щодо її як науки виключно юридичної природи, яка суттєво відрізняється від криміналістики західноєвропейських країн, Великої Британії та США. Тому сьогодні в Україні система знань у галузі криміналістичної техніки розвивається вкрай повільно. Це пов'язано не тільки з загальним відставанням від розвинених країн через економічні негаразди, а і з фактичною відсутністю можливостей у фахівців з природничих і технічних наук здійснювати дослідження з криміналістики через формальну невідповідність галузі знань вищої освіти.

Наведені обставини свідчать про актуальність дослідження проблеми з'ясування дійсної природи та формування системи криміналістичної науки з урахуванням досвіду провідних країн світу. В цьому сенсі видається доцільними спроби пошуку шляхів інтеграції підходів щодо розуміння даних питань у найбільш розвинених країнах світу та можливостей адаптації відповідних досягнень в українські реалії.

Наприклад, у США та інших країнах англо-саксонської системи права найбільш близькими до криміналістики дисциплінами є природничо-технічна Forensic Science (судова наука), яка являє собою застосування будь-яких наукових методів і технік у кримінальному

розслідуванні та судовому розгляді, та гуманітарна Criminal Investigations (наука про кримінальне розслідування). При цьому остання вміщує рекомендації щодо дій органів поліції та прокуратури під час розслідування злочинів і підготовки обвинувачення в суді і, виходячи з її змісту, найбільш схожа з сучасною криміналістикою України. В обох країнах вони викладаються в юридичних закладах вищої освіти, а практичні рекомендації застосовуються в діяльності органів правопорядку з виявлення та розслідування злочинів.

У свою чергу в Німеччині переважна більшість науковців відносять криміналістику до числа неюридичних кримінально-правових наук разом із кримінологією та судовою наукою, що об'єднує судову медицину, судову психіатрію, судову психологію, судову біологію, судову хімію, судову фізику, судово-ядерну науку та інші судові дисципліни.

У Франції криміналістику вважають мистецтвом виявлення, дослідження та ідентифікації матеріальних (речових) доказів, їх використання в доказуванні. Визнається її подвійна природа, оскільки з одного боку вона вивчає юридичні явища, пов'язані з доказуванням, з іншого вимагає мультидисциплінарних знань і навичок з різних гуманітарних, природничих і технічних наук, які можуть бути пристосовані до розслідування злочинів і судового розгляду. При цьому криміналістика охоплює такі галузі як технічна поліція, наукова поліція, судово-медична та пов'язані з ними судові науки.

В Україні також панує уявлення про криміналістику як значно більш широку науку, ніж дисципліна про кримінальне розслідування. Проте, якщо подивитись на зміст криміналістичної літератури, зокрема, навчальної, для такого ствердження немає вагомих підстав. Тактичні та методичні криміналістичні рекомендації для адміністративного, цивільного та господарського судочинства фактично відсутні. Наукові дослідження в галузі криміналістичної техніки для судово-експертної діяльності виокремились в окрему галузь «Судова експертиза», природа та система якої залишається не з'ясованою. Отже, уявлення про криміналістику як науку виключно юридичної природи, що залишилось у спадок від радянських часів, фактично призвело до виродження природничо-технічного напрямку криміналістичних досліджень і перетворило сучасну українську криміналістику на гуманітарну науку про кримінальне розслідування, аналогом якої можна вважати дисципліну Criminal Investigations у США. Водночас розділи криміналістичної техніки та судової експертизи належним чином не розвиваються через відсутність чіткого розуміння обсягу та місця відповідних знань в існуючій системі наук. Природничо-технічної дисципліни на зразок Forensic Science в Україні немає, а відповідні положення розглядаються в різних науках, зокрема, криміналістиці, судовій експертизі, судовій медицині, судовій психіатрії, біології, хімії, машинознавстві тощо. Зазначені обставини не дають можливості формувати системні знання про використання досягнень природничо-технічних наук у вирішенні завдань кримінального судочинства.

З метою удосконалення вітчизняних уявлень про криміналістику з урахуванням досвіду США та інших країн, як тих, що диференціюють природничо-технічні та юридичні знання про прийоми, засоби і методи доказування, так і тих, що намагаються зберігати єдину криміналістичну науку, видається доцільним здійснити перегляд усталених поглядів на неї з метою: повернення до концепції її подвійної (природничо-технічної та юридичної) природи; уточнення предметної області криміналістичної техніки і формування даного розділу як системи природничо-технічних галузей на зразок Forensic Science; поглиблення вивчення питань щодо співвідношення з криміналістикою таких наук як теорія ОРД, судово-експертиза, юридична психологія, судово-медична, судово-психіатрична можливостей інтеграції відповідних досягнень у межах природничо-технічних і юридичних розділів криміналістики; уточнення системи криміналістики в напрямі формування її трьохчленної структури: 1) загальні положення криміналістичної науки; 2) природничо-технічна криміналістика; 3) юридична криміналістика.

Вважаємо, що реалізація зазначених положень надасть новий поштовх у розвиток знань про природу і систему криміналістики як науки та пошук шляхів виходу з нинішнього кризового становища цієї галузі знань в Україні.

Одержано 16.10.2018

УДК 343.982.342

Тетяна Василівна СУХОМЛИН,

старший судовий експерт сектору дактилоскопічних видів досліджень
та обліків відділу криміналістичних видів досліджень

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДАКТИЛОСКОПІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ

Законодавче закріплення залучення фахівців із різних галузей знань до процесу розслідування злочину має майже 200 річну історію. Так, ще у 1832 р. Микола I затвердив Звід законів Російської імперії. До XV тому зазначеного історичного документу увійшли упорядковані закони під назвою «Про судочинство по злочинах», що регулювали кримінально-процесуальні відносини [1]. Відповідно до положень ст. 826, 828, 835 XV тому Зводу законів Російської імперії 1832 р. фахівці, сучасною мовою експерти, при розслідуванні вчиненого злочину обов'язково залучались у двох випадках. По-перше, коли причина смерті була не відома, та були ознаки підозрювати, що вона настала в результаті насильства або отрути, залучались лікарі для огляду та освідчування мертвих тіл. По-друге, при оцінці вкрадених речей залучались «ценовщики», сучасною мовою експерти-товарознавці, а при їх відсутності «сведующие люди», інакше кажучи, особи, що мають відповідні знання, досвід, навички [1, с. 255, 258]. Отже, важливість висновків експерта при розслідуванні злочину підтверджено історією.

Продовжуючи зазначимо, що англійський антрополог Френсіс Гальтон домігся введення дактилоскопії, як метода реєстрації кримінальних злочинців у Англії в 1895 році. А вже, 13 вересня 1902 р. у Великій Британії відбитки пальців з місця злочину вперше використані як доказ провини по відношенню до затриманого Гаррі Джексона. Дактилоскопічний метод для впізнання злочинця вперше застосовано 18 квітня 1902 у Данії. Різні країни світу вводили у себе дактилоскопічні методи протягом наступних півтора-двох десятиріч. Слід відмітити, що дактилоскопічні методики засновані на ідеях англійця Вільяма Джеймса Гершеля, що висунув в 1877 році гіпотезу про незмінність папілярного малюнка долонних поверхонь шкіри людини. Ця гіпотеза стала результатом довгих досліджень автора, що служив поліцейським чиновником в Індії [2].

На тепер, висновок експертизи, в тому числі й дактилоскопічної, у кримінальному провадженні має доказове значення (ч. 2 ст. 84, 101, 102 КПК України). На ефективність проведення дактилоскопічної експертизи впливає багато чинників: якість об'єктів дослідження та порівняльних зразків, наявність сучасного обладнання, своєчасне оновлення методик проведення дактилоскопічних експертиз, належна фахова підготовка експертів, стан наповнення відповідних баз даних, що використовуються експертами при проведенні дактилоскопічних експертиз.

Слід відмітити, що у забезпеченні результативності дактилоскопічних експертиз важливе місце займає тактично-вірне проведення огляду місця події (далі – ОМП) та, зокрема, правильне вилучення слідів пальців рук. Основною метою ОМП, що виступає однією з первинних і невідкладних слідчих дій, є виявлення слідів злочину та інших речових джерел доказової інформації, з'ясування обстановки події, висунення версій про подію злочину та особу правопорушника, а також інших обставин, що мають значення для справи. Огляд має забезпечувати можливість виявлення й закріплення слідів злочину в межах обстановки будь-якого місця події, мати свого роду пізнавальну універсальність, уключати прийоми й методи, що забезпечують усебічне дослідження будь-яких об'єктів матеріального світу [3, с. 213]. Як зазначає С. О. Шевцов, при проведенні ОМП можливо отримати практично беззаперечну інформацію. Наприклад, у разі виявлення слідів пальців рук можна визначити приблизний зріст, вік і стать особи, яка ці сліди залишила [4, с. 29]. До того ж, вилучені сліди пальців рук при конкретному ОМП в подальшому можуть слугувати для ідентифікації осіб, що вчинили інші злочини. Проте, як свідчить практика, на тепер, існує низка проблемних питань, що звужують можливості експерта при проведенні дактилоскопічних експертиз.